

DAGBLAD VOORWAARTS UIT HET VOLK GEBOREN *)

DOOR H. VAN KUILENBURG

ROTTERDAMSE sociaal-democraten speelden bij de stichting van socialistische dagbladen een zeer belangrijke rol. Het initiatief ging steeds van hen uit.

Zo kwam de Rotterdammer Herman Heijermans op het in 1898 te Leeuwarden gehouden congres van de S.D.A.P. met het voorstel een eigen dagblad te stichten. Het partijbestuur was: 'wat nijdig op deze wijsneus, die pas in de partij op nogal erg positieve toon ons kwam vertellen hoe het moest. Het kwam er in de grootste moeilijkheden door.' Aldus geschiedschrijver W. H. Vliegen. Heijermans legde het congres een ontwerp-begroting voor, die sloot met een totaal aan ontvangsten en uitgaven groot f 34.000,—. Hij publiceerde deze ook in het maandblad *De Nieuwe Tijd*. 'Het leek met die berekening voor zich zo buitengewoon eenvoudig' verzucht Vliegen op pagina 364 in deel 2 van 'Die onze kracht ontwaken deed'.

Het congres besloot tot uitgave van een dagblad. Mr. P. J. Troelstra gaf het de naam: *Het Volk*. Het zou in Amsterdam verschijnen. Voor het zover was moest er weer een Rotterdammer aan te pas komen. Op de Binnenrotte te Rotterdam exploiteerden de compagnons H. Masereeuw en A. G. Bouten een bloeiende handelsdrukkerij. De eerste, een overtuigd en vurig socialist, werd verzocht zijn welvarend bedrijf in de steek te laten en zich in een ongewis dagblad-avontuur te storten. Masereeuw deed dit, stichtte de drukkerij 'Vooruitgang' en 2 april 1900 verscheen het eerste nummer van *Het Volk* in Amsterdam. Gedurende 28 jaar vocht hij voor zijn krant en bedrijf, dat exploitatief steeds op de rand van het faillissement stond. Laat het goed tot u doordringen: voor f 34.000,— verzorgde men 306 dagen per jaar een compleet dagblad. Schrijven, zetten, drukken, papier, administratie, bezorging, machines en gebouw inbegrepen. Troelstra werd hoofdredacteur tegen een salaris groot f 600,— per jaar.

* Voordracht, gehouden voor het Historisch Genootschap 'Roterodamum' op 21 maart 1974.

Het Volk leidde dus een moeilijk bestaan. Henri van Kol en F. M. Wibaut reddden het vaak van de ondergang. De redacteur Jan de Roode schrijft in het gedenkboek '25-jarig jubileum S.D.A.P.' in 1919: 'Dank aan Wibaut, Schaper en Jan van Zutphen, die zo vele malen tot tractementsverhoging hebben moeten besluiten, te betalen uit het tekort'.

Voortreffelijke journalisten vulden zijn kolommen. Mannen als P. J. Troelstra, P. L. Tak, J. F. Ankersmit, W. H. Vliegen, Henri en Eduard Polak, J. J. de Roode, dr. F. M. Wibaut, Frank van der Goes en later A. B. Kleerekoper, dr. H. B. Wiaridi Beckman, A. M. de Jong, Joh. Winkler, A. den Doolaard en Lex Althof behoorden tot de redactiestaf, terwijl Albert Hahn de caricaturen verzorgde. Zijn 'worgplaat' naar aanleiding van de stakingswetten in 1903 en zijn beruchte versje

'Wij zitten vreeslijk in de nood.
Mijn kleine zus is bijna dood;
Dat geeft een mondje minder weer . . .
Hoe goed is toch de Lieve heer',

toen na de mislukte algemene staking tegen genoemde wetten honderden spoorwegarbeiders en gemeentewerklieden op straat kwamen te staan, gaven hem een landelijke bekendheid. Maar helaas, de krant was te goed. Voor eenvoudige arbeiders en vrouwen moeilijk leesbaar. Was niet actueel. Bevatte geen plaatselijk nieuws en burgerlijke stand. Nou dan weet u het wel in Rotterdam. Ondanks het feit, dat jaren achtereen toegewijde arbeiders met Het Volk colporteerden, kwam het er niet in. Het telde na enige jaren propaganda slechts een paar duizend abonnees. En dus stichtte men een weekblad, het Volksweekblad. Alvorens hierover uit te wijden, moeten wij echter eerst een andere belangrijke ontwikkeling in de Rotterdamse socialistische beweging signaleren.

Aangemoedigd door het succes van de socialistische coöperatieve beweging in Engeland en België, stichtten de Rotterdamse socialisten een eigen coöperatie 'Voorwaarts' naast de reeds bestaande neutrale coöperatie 'De Vooruitgang'. Dat Voorwaarts uit het volk geboren is bewijst de stichtingsacte d.d. 21 april 1904, die ondertekend was door: Cornelis Takkebos, fondsbode; Isidore Jacobus van Dantzig, kleermaker; Johannes Wilhelmus van der Zwalm, gemeentewerkman; Antonius Leonardus van Heel, bak-

ker; Goris Nicolaas van de Heuvel, koopman; Christiaan Bernardus Robbers, boekhouder.

Men stichtte een broodbakkerij, een kruideniersbedrijf en een handelsdrukkerij. En startte in 1904. Het eerste jaar leverde een netto winst groot f 5.740,80 op, dus voelde men zich rijk en ontwierp grootse plannen voor een monumentaal volkshuis. Aan de Gedempte Slaak werd 1400 m² grond voor f 43.000,— gekocht.

Prof. H. P. Berlage, architect van grote faam, ontwierp het gebouw. Henriëtte Roland Holst legde de eerste steen, waarin de opdracht stond gegrift:

‘Zij steunt den strijd met nimmer ledige handen.

Zij doet gemeenschapszin rijpen in dagelijksch doen.’

De grootse schepping van Berlage werd een sieraad voor de stad en in 1907 geopend. Menig socialistisch hart zwol van rechtmatige trots. In de N.R.C. van 22 september 1907 schreef de bekende journalist M. J. Brusse: ‘Het nieuwe huis van „Voorwaarts” is met dit al wel de modernste vorm van een burcht geworden. Zouden de ingewijden hierin misschien een eerste symptoom vinden van wat zij voorspellen als sociale kunst in de architectuur? Hoe het zij, onze stad is er zeker een heel bijzonder twintigste-eeuws gebouw rijker door geworden. Een huis als een vesting voor de strijdlustige arbeiders.’

Naast vergaderzalen, kantoren van vakbonden en coöperatie, een alcoholvrij café, werd ook de handelsdrukkerij erin gevestigd. De deskundige geschiedschrijver van de coöperatie Jan Rotmans schrijft dan ook zeer juist: ‘Maar met trots en eerbied blijven wij denken aan dat toch maar kleine groepje arbeiders en arbeidersvrouwen, wier idealisme en opofferingsgezindheid iets dergelijks tot stand brachten. Wij mogen terecht de bouw van dit Volkshuis, waarvan de architectonische waarde door vriend en vijand werd erkend, beschouwen als een belangrijke bijdrage tot de geestelijke en culturele verheffing der arbeidersklasse.’

Vol spanning en verwondering volgde de arbeidersbeweging in het gehele land de gang van zaken bij ‘Voorwaarts’. Verwonderd was men over de moed en het doorzettingsvermogen van de Rotterdammers. De Maasstad liep immers in de eerste tien jaren van 1900 niet vooraan in het leger van de arbeid. Ledentallen van partij en vakbeweging, alsmede de stembusresultaten bleven aanvallig ver achter bij andere steden. Het aantal gekozen S.D.A.P.-ers

in de gemeenteraden van vier grote steden toont dit duidelijk aan.

	aantal S.D. raadsleden		percentage stemmen S.D.A.P. Tweede Kamerverkiezingen			
	1907	1911		1901	1905	1909
Rotterdam	3	4		1901	1905	1909
Amsterdam	9	12	Amsterdam	12.5	21.2	27.2
Den Haag	3	6	Rotterdam	6.9	9.5	16.8
Enschede	2	7				

De kamerverkiezingen van 1913 zijn de geschiedenis ingegaan als het jaar van de rode vloed. Het aantal S.D.A.P.-zetels steeg van zeven tot achttien. Ook Rotterdam deelde in die vloed. Het stemmenpercentage van de S.D.A.P. steeg daar van 16.8 in 1909 tot 30.3 in 1913. Eindelijk zouden nu ook Rotterdamse socialisten de belangen van de werkers in de Tweede Kamer gaan dienen.

Hendrik Spiekman en Jan ter Laan viel deze onderscheiding ten deel. Het bestuur van de federatie Rotterdam van de S.D.A.P. beschouwde het, na deze alle goede verwachtingen overtreffende uitslag van de stembusstrijd, als zijn eerste en voornaamste taak de grote stemmenwinst te consolideren, het bijna verdubbelde rode kiezerscorps sterker aan de partij te binden.

Hoewel openbare vergaderingen in het Verkooplokaal aan de Goudsesingel steeds door een paar duizend geestdriftige aanhangers werden bezocht en de leden via manifesten en het Volksweekblad werden ingelicht, beschikte men niet over een periodiek, dat in grote oplaag de beginselen van de S.D.A.P. tegen een leger van aanvallers kon verdedigen en propageren. De liberalen hadden hun N.R.C., vooral in die tijd een voortreffelijk vrijzinnig dagblad, maar voor de gewone man te duur en te geleerd, hoewel groepjes rode onderwijzers en ambtenaren vaak een collectief abonnement op deze krant namen – het voor de dagbladen zo beruchte en nadelige medelezen. De katholieken beschikten over de in die tijd fel antisocialistische Maasbode en Het Nieuwe Dagblad. Het protestants-christelijke volksdeel over De Rotterdammer. Het Rotterdamsch Nieuwsblad deed zich voor als een neutrale krant. De aanhangers van de S.D.A.P. en de moderne vakbeweging ervoeren dat als arbeidersvijandig. Vooral tijdens stakingen en andere acties van de arbeidersbeweging. Het Dagblad van Rotterdam, dat zich eveneens als neutrale krant aandiende, speelde in het openbare leven van

de stad geen rol van enige betekenis. Het sterk groeiende socialisme beschikte in Rotterdam in 1913 en de eerste tien jaren daarna niet over een krant van enige betekenis. Zoals reeds uiteengezet telde het voortreffelijke dagblad Het Volk, evenals het VolkswEEKblad, slechts enkele duizenden abonnees. Het Volk bevatte ook vrijwel geen actueel plaatselijk nieuws, hoewel Spiekman sinds enige tijd, naast zijn Kamerlidmaatschap en tal van andere functies in de arbeidersbeweging, als Rotterdams correspondent Het Volk van nieuws voorzag. Op een vergadering van het partijbestuur van de S.D.A.P., d.d. 25 november 1916, betoogde het Groningse Tweede Kamerlid J. H. A. Schaper: 'Het Volk wordt nog steeds te degelijk gemaakt. Hij stelt voor de Kamerverslagen te beperken.' Deze vorderden vaak een hele pagina op een totaal van zes, advertenties inbegrepen.

Het bestuur van de Rotterdamse S.D.A.P. droeg dan ook een commissie op met de grootste spoed plannen voor een eigen dagblad te ontwerpen. Het partijbestuur volgde met bezorgdheid deze plannen. Zo rapporteert Wibaut aan het partijbestuur op 25 januari 1916: 'Spiekman en De Zeeuw te hebben gesproken over Rotterdamse dagbladplannen en deze ernstig te hebben ontraden.'

Vliegen profeteert op deze vergadering: 'Zij zullen als zij de plannen uitwerken en zien wat eraan vastzit het wel uit hun hoofd stellen.'

Nadat het VolkswEEKblad, ter propagering van de dagbladmobilisatievergadering in De Doelen op 26 augustus 1916, als forse leuze had gesteld: 'Opdat wij met 1 Januari 1917 een eigen dagblad bezitten', stellen de Rotterdammers het partijbestuur gerust met de mededeling d.d. 2 september: 'Dat Rotterdam slechts bezig is aan de oprichting van een waarborgfonds. Als zij tot oprichting overgaan, komen ze eerst bij het P.B.(!!)'

Troelstra bezocht geheel onverwachts de mobilisatievergadering en hield er een rede. Hij schaaft zich achter de dagbladplannen, doch zegt nadrukkelijk niet namens het partijbestuur te spreken en slechts zijn persoonlijke mening te geven. De geestdriftige instemming van de Rotterdammers was er niet minder om. Dit was tot grote woede en ergernis van velen wel het geval met Arie Heykoop, die in zijn Transportbode de dagbladplannen honend begroette en deze afwees. Scherp en uitvoerig dient de federatie Heykoop van repliek en besluit in het VolkswEEKblad van 2 september 1916:

‘Niet tot ons genoegen hebben wij dit artikel geschreven. Maar het moest. In elke beweging zijn er nu eenmaal elementen, die haar, hun talenten ten spijt, niet dienen zoals het moest. Paarden voor de zwijnen willen wij niet werpen. Anders zouden wij hen toeroepen: Paar aan Uw talent genoeg verantwoordelijkheidsgevoel.’

Heykoop staakte spoedig zijn verzet en tijdens een vergadering van de Rotterdamse vakbeweging, waar Johan Brautigam de dagbladplannen verdedigde, betuigde hij, spontaan als hij was, duidelijk zijn instemming.

De daartoe gevormde commissie kwam dan ook met algemene stemmen tot de conclusie, dat alleen een eigen dagblad de positie van de arbeidersbeweging kon beschermen en versterken. Het voorstel wekte in de partij en vakbeweging wederom grote geestdrift. De commissie kreeg opdracht het voor het oprichten van een eigen dagblad benodigd kapitaal bijeen te brengen. Zij verkocht renteloze aandelen van f 10,—, die de arbeiders met een kwartje per week konden aanbetalen. Op vergaderingen en meetings werd de rode dagbladbloem verkocht. Ook de verkoop van chocoladerepen en ulevelen bracht geld in. De ulevelen bevatten, zoals in die dagen gebruikelijk, een rijmpje, o.a.:

‘Voor een eigen dagblad, als steun voor vakbond en partij,
kom draag daarvoor ook Uw steentje bij.’

Tombola's werden georganiseerd. Collecten op kleine en grote vergaderingen gehouden. Vele avonden gingen enige honderden arbeiders, na een zware dagtaak – de arbeidstijd was van zeven uur v.m. tot zeven uur n.m., ook op zaterdag – op stap voor het dagbladfonds. Het bereiken van de eerste f 25.000,— werd als een grote socialistische overwinning, behaald midden in de eerste wereldoorlog, gevierd. Het grote belang van een eigen krant werd nog eens gedurende deze oorlog bewezen. De met alle wetten van internationaal verkeer en menselijkheid strijdige overweldiging van België, dwong enige duizenden Belgen naar Nederland uit te wijken. De Belgische socialist Kamiel Huysmans, secretaris van de Internationale, vertoefde eveneens met zijn secretaris, onze landgenoot Karl Mayer, later bekend journalist van de N.R.C., in ons land. Op zijn verzoek besloot de coöperatie ‘Voorwaarts’, ten behoeve van de van huis en haard verdreven Belgen, een tweetalig blad uit te geven: ‘De Belgische Socialist’ en ‘Le Socialiste Belge’. In 1917 verbood de regering Cort van der Linden de Belgische

vluchtelingen dit blad te kopen, te lezen of in bezit te hebben. De socialistische kamerfractie ageerde fel tegen dit verbod. De kopij van 'De Belgische Socialist' werd in het dagblad Het Volk afgedrukt. Ook dit verbod de regering. Men wilde de Duitse keizer niet onwelgevallig zijn. In mei 1918, toen het vrijwel vast stond, dat de Duitsers de oorlog zouden verliezen, was de regering dapper genoeg om dit schaamteloze verbod op te heffen.

Op 18 november 1917 leed de Rotterdamse arbeidersbeweging een zwaar verlies. Sedert 1915 liet de gezondheidstoestand van de in het gehele land zo geliefde arbeidersleider Hendrik Spiekman te wensen over. 18 november 1917 dompelde de arbeidersklasse in diepe rouw. Spiekman was niet meer. Vele duizenden volgden hem op zijn laatste tocht door de stad. Toen de enorme stoet de Kruiskade passeerde, staakten de bouwvakarbeiders de bouw van een bioscooptheater en sloten zich bij de stoet aan.

Bij een tussentijdse verkiezing, ter voorziening in de vacature Spiekman, werd in district 2 A.B. de Zeeuw in een nek aan nek race met de anti-revolutionair Jan Schouten lid van de Tweede Kamer. Johan Brautigam nam zijn plaats in als voorzitter van de Bestuurdersbond, terwijl de Friese dorpsonderwijzer en hoofdredacteur van het drankbestrijders-maandblad 'De Blauwe Vaan', Y. G. van der Veen, hem als Rotterdams correspondent van Het Volk opvolgde. De benoeming van Van der Veen zou later van beslissende betekenis voor de ontwikkeling van de socialistische pers en uitgeverij blijken te zijn.

Tijdens het congres van de S.D.A.P. in 1917 te Arnhem maakte wederom de precaire positie van Het Volk een punt van langdurige bespreking uit. Vliegen en Wibaut ontwikkelden nieuwe plannen voor de verbetering van de krant en uitbreiding van het abonnementental. Inzake de Rotterdamse dagbladplannen verklaarde Vliegen: 'Slagen dergelijke plannen, dan zou het met de ontwikkeling van onze pers een verkeerde kant uitgaan.'

De Zeeuw en Jan ter Laan bepleitten uitvoerig de noodzaak van een eigen Rotterdamse krant. Het partijbestuur kon zijn verzet tegen de dagbladplannen niet volhouden. In december 1918 deelde het mede: 'kennis te hebben genomen van de uitgewerkte plannen van de Rotterdamse dagbladcommissie, waarmee het zich in beginsel kon verenigen.'

Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken, dat de Novem-

ber-gebeurtenissen van 1918, die hun sterkste steunpunt, ja hun oorsprong vonden in Rotterdam, van grote invloed op het hier geciteerde besluit van het partijbestuur zijn geweest. Zonder ons in discussie te begeven over deze bewogen periode, die aantoonde dat de zeer autoritaire burgemeester van Rotterdam, mr. A. R. Zimmerman, zonder slag of stoot de macht aan de Rotterdamse socialisten wilde overdragen en de verdeelde houding van de partij te dier zake, stond het ook voor het partijbestuur vast, dat de grote massa van de Rotterdamse arbeiders achter de leiding van de Rotterdamse S.D.A.P. stond.

De eerste verkiezingen onder het algemeen kiesrecht voor de Tweede Kamer, gehouden in juni 1918, deden het percentage van de S.D.A.P. in de Maasstad stijgen van 30.3 % naar 43.3 %. Een resultaat dat Rotterdam veruit aan de spits van de grote steden bracht. Amsterdam kwam slechts aan 27 %.

Tijdens de November-gebeurtenissen bleken middels de massademonstraties vele tienduizenden arbeiders de eisen van partij en vakbeweging te onderschrijven. Het Volksweekblad van 16 november 1918 gaf de stemming als volgt weer: 'Troelstra heeft Dinsdag (in de Tweede Kamer, H.v.K.) onmiddellijk de stormklok der revolutie geluid. Het leger en ook de grote politiecorpsen zijn op onze hand.' Toen burgemeester Zimmerman achter machinegeweren en zandzakken op het Stadhuis aan de Kaasmarkt praatte over rust en orde beet Heykoop hem toe: 'Uw orde is kapitalistische wanorde.'

Troelstra schrijft in zijn Gedenkschriften deel 4 over de November-gebeurtenissen o.a.: 'De Rotterdamsche arbeiders hadden op ons hun verwachting gebouwd. Vijf groote zalen liepen die avond vol; ik begaf mij eerst naar het Verkooplokaal, waar ik met Heykoop en Butselaar (voorzitter Bond van Soc. Dem. gemobiliseerde dienstplichtigen, H.v.K.) zou spreken. Overgetelijk is mij de aanblik van deze zaal opgetogen en doelbewuste mannen en vrouwen; achter slechts enkele rijen stoelen stond de massa schouder aan schouder en met ongekend vuur klonken onze strijdlieiders uit de wachtende menigte op.'

Hoe sterk de gevoelens inzake de November-gebeurtenissen de gemoederen bezig hielden blijkt uit de notulen van een vergadering van het partijbestuur van de S.D.A.P. tijdens een discussie over November 1918. De Rotterdamse Suze Groeneweg betoogde daar:

'Ik zweer de revolutie en de directe actie niet af, maar men moet er wel voorzichtig mee omgaan.'

De snel groeiende arbeidersmassa aan de partij te binden maakte de uitgave van een eigen dagblad extra actueel, te meer daar in januari 1918 het Volksweekblad aankondigde, dat het blad zou worden opgeheven: 'als het weer tekenen vertoonde met verlies te gaan werken.' Deze tekenen werden in 1919 duidelijk zichtbaar. Zaterdag 17 mei verscheen het laatste nummer.

In mei 1919 werd in de Doelenzaal wederom een grote propaganda-bijeenkomst voor de dagbladplannen gehouden. Troelstra, nu officieel als spreker aangekondigd, en nog steeds zeer populair in Rotterdam, bewees in een schitterende rede nog eens de noodzaak van een eigen krant. Vele honderden bezoekers offerden weer een tientje voor een obligatie. Ondanks de grote offervaardigheid, was eind 1919 nog geen f 100.000,— voor de plannen bijeen. Om deze uit te voeren was het vijfvoudige bedrag nodig. De dagbladcommissie besloot de hulp van de coöperatie 'Voorwaarts' in te roepen. In gebouw Voorwaarts was immers reeds een bloeiende handelsdrukkerij gevestigd en goed bruikbare kantoorruimte beschikbaar. Achter het gebouw lag een prachtig terrein voor de rotatiedrukkerij en expeditie. Echter de winst van deze handelsdrukkerij werd, gedwongen door de sterke concurrentie, onder de leden-verbruikers van bakkerij en kruideniersbedrijf verdeeld. Het coöperatiebestuur voelde er derhalve aanvankelijk niets voor de winstgevende drukkerij en het fraaie gebouw aan een, weliswaar socialistische, nieuwe N.V. over te dragen. Een groot aantal leden achtten het echter van bijzondere betekenis, dat de beweging de beschikking zou krijgen over een eigen krant. Felle en lange discussies op de ledenvergadering van de coöperatie volgden. In december 1918 besloot het bestuur: 'op aanvaardbare voorwaarden gebouw en drukkerij over te dragen.'

Op 7 januari 1920 had de overdracht plaats en bracht de coöperatie een belangrijk offer aan de gehele arbeidersbeweging. Spontaan werd besloten, dat de krant de oude en vertrouwde naam Voorwaarts zou dragen. Hierdoor waren de dagbladplannen een formidabele schrede dichterbij de uitvoering, doch het geld ontbrak om een rotatiepers, zetmachines en andere hulpwerktuigen te kopen. Ook moest in de achtertuin nog een rotatiehal en expeditie worden gebouwd.

Nieuwe inzamelingen volgden. De secretaris van het partijbestuur van de S.D.A.P., J. W. Matthijssen, interesseerde zich zeer voor de dagbladplannen. Hij was bevriend met een gevluchte Pools-Joodse socialist, Julius Barmat, een knap zakenman. En zo verraste Matthijssen de Rotterdammers plotseling met de mededeling, dat Barmat bereid was een lening groot f 175.000,— te verstrekken, waardoor de dagbladplannen konden worden uitgevoerd.

De enige voorwaarde was, dat Matthijssen directeur van het Rotterdamse dagbladbedrijf werd. De raad van Commissarissen van de inmiddels opgerichte N.V. Drukkerij en Uitgeversmaatschappij Voorwaarts, waarin zitting hadden A. B. de Zeeuw, en de Dordtse arts dr. Th. Stoop voor de S.D.A.P. en voor de bestuurdersbond Johan Brautigam, ging met dit voorstel accoord. Na 1920 kwam Vliegen namens het partijbestuur dit belangrijke college versterken. Tijdens de vergadering van het partijbestuur der S.D.A.P. van 15 november 1919 nam Matthijssen tot grote verbazing van het partijbestuur geheel onverwacht als secretaris ontslag wegens zijn benoeming tot directeur van Voorwaarts. De benoeming van een hoofdredacteur voor de nieuwe krant stuitte op een ernstig meningsverschil tussen de federatie Rotterdam en het partijbestuur van de S.D.A.P. De Rotterdammers wilden Troelstra, na November 1918 door vele vijanden belasterd en verguisd, als hoofdredacteur. Het partijbestuur verzette zich onwrikbaar tegen dit voorstel. In de vergadering van dit college d.d. 25 oktober 1919 stelde Vliegen kort en duidelijk de zaak als volgt: 'Wordt Voorwaarts de krant van Troelstra, dan zal deze spoedig van grotere politieke betekenis worden dan Het Volk, de krant van hoofdredacteur Jan de Roode.'

Matthijssen verdedigde argeloos, doch zeer nadrukkelijk de benoeming van Troelstra. Het partijbestuur was op dat moment nog niet op de hoogte van zijn benoeming tot directeur. Het lijkt ons van belang tenslotte ook het oordeel van Troelstra inzake de Rotterdamse voorstellen weer te geven. Troelstra schrijft hierover in zijn reeds gememoreerde Gedenkschriften: 'De Rotterdamsche partijgenooten verzochten mij in het najaar van 1919, als hoofdredacteur van „Voorwaarts” op te treden. Ik had daar wel ooren naar. De uitsluitend politieke leiding van het blad kon ik met mijn Kamerwerk combineren. In mijn antwoord aan de Rotterdammers schreef ik, zeer wel te begrijpen, dat men er in de Partij aanvanke-

lijk bezwaar tegen zou hebben, mij niet in Het Volk, maar in een plaatselijk orgaan politieke leiding te laten geven. Het zal gewenscht zijn, bij verschil van toon of van meening over bepaalde punten tusschen het nieuwe blad en Het Volk wederzijds de uiterste beperking in acht te nemen.'

Het partijbestuur wist, ondanks vele gesprekken en interventies van de Rotterdammers, van geen wijken. Het maakte zich blijkbaar ook zorgen over de mogelijkheid van tegenleiding, die dan het sterke Rotterdamse koppel Matthijsen, Troelstra, De Zeeuw, Heykoop en Brautigam, via Voorwaarts zou kunnen geven. De schrik over de Rotterdamse beroeringen van November 1918 zat blijkbaar ook een deel van het partijbestuur nog in de benen. Het partijbestuur deelde de Rotterdammers tenslotte mede, dat indien Troelstra ambitie had weer hoofdredacteur te worden, hij dit van het politieke hoofdorgaan van de partij Het Volk kon zijn, hetgeen geschiedde.

'Bij gebrek aan beter' werd hierna de vroegere dorpsonderwijzer en Rotterdams redacteur van Het Volk, Y. G. van der Veen, door de federatie-vergadering van de S.D.A.P. tot hoofdredacteur benoemd.

Met grote vaart werden de voorbereidingen van de uitgave van Voorwaarts getroffen. Onvoorstelbare moeilijkheden moesten worden overwonnen. Directeur Matthijsen ontdekte op een schroothoop in Duitsland een oude verroeste rotatiepers die zelfs de, door de oorlog 1914-18 aan de rand van de afgrond gebrachte, Duitsers niet meer konden gebruiken. De koopsom was echter zo laag en de financiën waren zo beperkt, dat deze oude kar werd gekocht en in een eenvoudige schuur aan de Slaak geïnstalleerd. 26 juli 1920 was de grote dag, waarop 's avonds tegen half tien het eerste nummer van Voorwaarts verscheen. Van 's middags twee uur af had men getracht op de uiterlijk toch zo aardig opgeknapte rotatiepers een krant te drukken, doch als gevolg van de door alle rotatiedrukkers gevreesde papierbreuk lukte dit niet spoedig. Het eerste nummer was bar slecht gedrukt en in de late avond waadden directie, hoofdredactie, drukkers en expediteurs door een enorme hoeveelheid gescheurd papier.

Hoewel de nieuwe krant door duizenden met blijdschap werd begroet, bleek zij tegen de scherpe concurrentie van het Nieuwsblad aanvankelijk niet opgewassen. Tegenover deze krant, vaak 24 pa-

gina's groot en met veel advertenties, stelde Voorwaarts een krant van 6 pagina's met vrijwel geen advertenties. Ook de bezorging liet te wensen over, terwijl het gebrekkige technische apparaat zettters en drukkers voor schier onoplosbare problemen plaatste. Voorwaarts telde in december 1920 ongeveer 16.000 abonnees en sloot het Stichtingsjaar af met een nadelig saldo, dat door de winst van de handelsdrukkerij slechts voor een deel werd gecompenseerd. De krant had te weinig abonnees en daardoor vrijwel geen advertenties. Vooral het gemis van de kleine en personeelsadvertenties belemmerde de groei. Het abonnementental ging maar zeer moeizaam vooruit en daalde na 1923. In 1921: 16.000 abonnees, 1922: 19.094 abs, 1923: 18.900 abs, 1924: 18.445 abs. De verliezen op de exploitatie van Voorwaarts werden groter, hetgeen mede een gevolg was van het feit dat de deskundigheid van een deel van het leidinggevend personeel te wensen overliet.

Eind 1922 gaf directeur Matthijsen er de brui aan en bleek met de Noorderzon vertrokken. In een spoedeisende vergadering van de raad van commissarissen werd besloten hoofdredacteur Van der Veen te benoemen tot waarnemend directeur met de opdracht het bedrijf geleidelijk aan te liquideren. Van der Veen aanvaardde de benoeming. Wat hij echter innerlijk niet aanvaardde was de opdracht tot liquidatie. De stugge Fries zweeg daarover en ging aan de slag. Binnen één jaar was hij de meeste gehate man in de Rotterdamse en Zuidhollandse arbeidersbeweging. Onbekwaam en plichtverzakend personeel ontsloeg hij op staande voet. Van het oude en nieuwe personeel eiste hij meer dan honderd procent plichtsbetrachting. Vier minuten te laat komen of vijf minuten te vroeg de arbeid eindigen beschouwde hij als een regelrechte aanslag op het socialisme. 'Hij valt dood op een halve cent', was het algemeen en vernietigend oordeel. De huishoudelijke vergaderingen van partij en vakbond daverden van de vele klachten over zijn harde aanpak. Van der Veen zette echter door, ondanks het feit, dat de toenmalige voorzitter van het N.V.V., de befaamde Roel Stenhuis, een kasgeldlening groot f 50.000,— waarom Van der Veen zat te springen, weigerde met de mededeling: 'Draai dat Rotterdamse kind met dat waterhoofd maar de nek om'.

Een woedende Van der Veen vocht furieus verder. De schulden stegen niet meer. Zij konden niet meer stijgen, aangezien geen enkele firma Voorwaarts crediet gaf. Als de firma Van Gelder een

sleperswagen rotatiepapier naar de Slaak stuurde, kwam de sleper eerst met de vrachtbrief bij Van der Veen en eiste alvorens te lossen Handje Contantje. Deze houding van Van Gelder werd later een van de oorzaken, dat Voorwaarts bleef bestaan. De papierprijzen daalden. De meeste kranten hadden langlopende contracten en profiteerden niet van deze daling. Voorwaarts wel. Van der Veen kocht papier tegen dagprijs. Nu wilde Van Gelder wel een papiercontract met Voorwaarts. De Fries had zijn lesje geleerd en paste. Met de redactie werden plannen uitgewerkt voor een betere en actuelere krant, vooral geschreven voor de eenvoudige vrouw aan de wastobbe, beval Van der Veen. Een van de resultaten van dit overleg was, dat Voorwaarts een probleem ging aanpakken, waar tegenover zelfs de Rotterdamse politie vrijwel machteloos stond, nl. de Rotterdamse roofholen.

Na de eerste wereldoorlog werden de huurwetten veel te snel opgeheven. Daar er in de oorlogsjaren bijna niet gebouwd was, ontstonden vooral in de toch al overbevolkte oude stads-driehoek erbarmelijke misstanden in de volkshuisvesting. Zolders werden bijna per m² tegen woekerprijzen verhuurd. In de binnenstad werd de prostitutie met bijbehorende roofholen bijna oncontroleerbaar. Sedert enige jaren prijkten er vooral dinsdags en woensdags berichten in de dagbladen onder de kop 'Buitenman beroofd'. Voor diverse markten kwamen vele boeren en veekopers naar de stad. Na gedane zaken hadden zij blijkbaar behoefte aan een frivool samenzijn met meisjes van de vlakte. Die waren wel te vinden in de binnenstad. Vele brave buitenlui zochten met het meisje van hun keuze de eenzaamheid van haar kamer, in de volksmond 'klapper' genoemd. De dame stond erop, dat de man zelf de kamerdeur sloot met slot en knip. Zij wilde in het minnespel niet gestoord worden. Voor de aanvang was de betaling reeds geregeld. Als de bezoeker, al dan niet voldaan, de deur had ontsloten en later op straat of in café naar zijn welgevulde portefeuille greep, bleek deze leeg en was hij honderden of duizenden guldens handelsgeld kwijt. De klapper werkte perfect. De deur zat wel op twee sloten, doch het grote paneel, waaraan de man zijn jas hing, was van geoliede scharnieren voorzien, zodat de souterneur op de gang de portefeuille kon plunderen en verdwijnen. Vele slachtoffers durfden de politie er niet in te mengen vanwege de publiciteit. An-

deren deden dat wel en desondanks liepen er iedere week een aantal in de val.

Van der Veen vond de journalist Herman van Dijkhuizen bereid in deze zaak te duiken. Zijn vele weken durende voorbereidende onderzoek leverde sensationele resultaten op. Brave Rotterdamse burgers bleken exploitanten van bordelen. De prostitué's profiteerden niet van de roofpartijen, die handlangers pleegden. Zij betaalden woekerprijzen voor een krottig kamertje. Een zekere Wiemeyer, die tientallen bordelen exploiteerde, was een van de rijkste stadgenoten. Redacteur Van Dijkhuizen was erin geslaagd een aantal foto's van dit duister bedrijf te vervaardigen. Zijn werk was niet zonder riscico. Zo verkocht hij eens quasi zijn fototoestel aan een stroman in een nogal berucht café. Hij demonstreerde het gebruik van het apparaat zo omslachtig, dat hij onbemerkt een notoire souteneur onder schot kreeg. Toen deze de volgende dag zijn foto in de krant aantrof, stormde hij het Voorwaarts-gebouw binnen om het uit te vechten, hetgeen hem door potige redacteuren werd belet. De eerste aflevering van de reportage met als kop 'De Rotterdamsche roofholen' sloeg in als een bom. Van der Veen begreep direct dat hij goud in zijn handen had en besloot de volgende dertien afleveringen niet dagelijks, doch eens per week en wel op zaterdag te plaatsen. Dit had tot resultaat, dat een groot aantal straat- en marktkooplieden 500 of 1000 exemplaren van Voorwaarts kwamen kopen tegen contante betaling en deze op straat uitventten. Het succes was groot. Tenslotte werd de gehele reportage als brochure uitgegeven, waarvan eveneens eenige tienduizenden exemplaren werden verkocht. De substituut-officier van justitie te Rotterdam mr. C. F. J. Gombault schreef er een voorwoord in. De politie vond in de reportage veel aanknopingspunten voor verder onderzoek en het kwaad van de roofholen werd met wortel en tak uitgeroeid. Dat hadden vele brave eilanders aan 'die rooie krant van de Slaak' te danken.

Geleidelijk aan steeg het aantal advertenties. De tijd, dat vrijwel uitsluitend de bonkenslachters (verkopers van vlees van oude mijnpaarden) uit de Pannekoekstraat in Voorwaarts adverteerden, was voorbij. Wel moest Van der Veen nog soms noodgedwongen op korte termijn wat kwitanties bij adverteerders gaan innen en gaven enkele bevriende vakbondsbestuurders een voorschot op het nog te leveren drukwerk. Vaak kwam

het voor dat het personeel bij de loonbetaling een vettig zakje met honderd losse centen kreeg. Echter de papierprijs bleef dalen en de straffe zuinige hand van Y. G. verslaptte niet. Er liepen zelfs geruchten door het Voorwaarts-bedrijf, dat hij in een circulaire het personeel wilde verzoeken zuinig te zijn met het closetpapier. Hij was van oordeel dat het verbruik te groot was. . . .

Door betere advertentie-opbrengst en flinke winst op handelsdrukkerij, maar bovenal door het strenge, sobere beleid, maakte het bedrijf in 1924 reeds enige winst. Dit was voor Van der Veen aanleiding onmiddellijk te gaan praten met Julius Barmat, bij wie de krant voor f 175.000,— in het krijt stond. Hij stelde Barmat voor deze schuld met een betaling ineens van f 125.000,— af te doen. Barmat ging hiermede accoord. En zo was Voorwaarts geheel het onvervreemdbaar bezit van de Rotterdamse arbeidersbeweging. In de jaren dertig, toen Barmat zich als een geldmanipulator à la de Zweedse luciferskoning Ivar Kreuger ontwikkelde en de nazi's dit anti-semitisch uitbuiten, was het vanzelfsprekend De Telegraaf, die deze campagne tegen Voorwaarts misbruikte. Barmat heeft echter nooit en te nimmer enige invloed op de gang van zaken gehad. Hij wenste dat ook niet.

De Voorwaarts-redactie bleef een grote activiteit ontwikkelen. Zij verzorgde een stroom van voortreffelijke sociale reportages. Erbarmelijke wantoestanden in stad en dorp werden suggestief gesignaleerd. Kleine vergrijpen, waarover de politierechter recht sprak, werden al naar gelang van de aard der overtreding verontwaardigd, ontroerend of daverend vrolijk verslagen. De redactie wierp zich met grote kracht op de gemeentepolitiek. Toen de liberale wethouder T. de Meester de Raad voorstelde wederom enige honderden alcoofwoningen te bouwen, kwamen de socialistische raadsfractie en Voorwaarts onder aanvoering van de 'minstreel van het socialisme' (N.R.C.), Arie Heykoop, in actie. Heykoop hield een vernietigend betoog, dat de burgemeester vanwege het late uur afbrak. Dat was ook zijn bedoeling. De zitting van de Raad werd voor veertien dagen geschorst. In die tijd zette Voorwaarts de campagne tegen de alcoof-wethouder scherp voort.

De volgende raadsvergadering kreeg Heykoop als eerste het woord. Hij vroeg de voorzitter verlof enige raadsstukken uit de leeszaal te halen. Heykoop kwam terug met twee boden. Gedrieën droegen zij zes koffers, openden deze voor de voorzitterszetel en

deponeerden 7000 brieven van Rotterdammers, die reflecteerden naar een vrije woning, bevattende kamer, drie slaapkamers, zolder, keuken, en een tuintje, tegen een huur groot f 7,50 per week. Wat was het geval? In de vorige raadsvergadering had Heykoop voorgesteld duizend van deze woningen te bouwen. Wethouder De Meester voelde daar niets voor onder de mededeling, dat de Rotterdamse arbeiders weigerden zo'n hoge huur te betalen. Zij vonden de alcoofwoningen trouwens knusser en goedkoper, betoogde hij. In een neutrale advertentie heeft Voorwaarts toen deze woningen te huur aangeboden met het bekende resultaat. De liberale wethouder werd lijkbleek, legde zijn functie neer en de burgemeester was paars van woede. Heykoop werd wethouder en bouwde goede woningen. De redacteur van de N.R.C. die de bouw van alcoofwoningen verdedigde, kreeg prompt als roepnaam 'alcoof-luis'. De N.R.C.-pleiter voor loonsverlaging, mr. P. de Swart, werd tot 'Lord loonsverlaging' omgedoopt en raakte deze naam nooit meer kwijt.

Er ontwikkelde zich een voortreffelijk samenspel tussen de rode wethouders en de krant, waarvan de journalist A. Pleysier vele jaren de inspirator was. In onderling overleg werd de uitvoering van het gemeenteprogram door de krant gepropageerd en daarna door de wethouders in voorstellen aan de Raad verwerkt.

Behalve door de politieke strijdbaarheid werd Voorwaarts populair door de wekelijkse twee voortreffelijk verzorgde pagina's kinderkrant, één pagina voor de vrouw en uitstekende sportrubrieken. De kinderstrip 'Snuffelgraag en Knagelijntje', geschreven door Pleysier en geïllustreerd door de zanger, schilder, tekenaar Albert Funke Küpper, veroverde stormenderhand de harten van de Voorwaarts-jeugd. Funke bleek een weergaloos knap tekenaar en caricaturist, die spoedig het illustratieve aanzien van de krant bepaalde. In vaste dienst illustreerde hij honderden verslagen, reportages en verhalen, terwijl zijn anti-nationaal-socialistische caricaturen zonder meer het predicaat 'meesterlijk' toekomt. Zijn vroege dood door een auto-ongeluk in 1934 was voor de krant een onherstelbaar verlies.

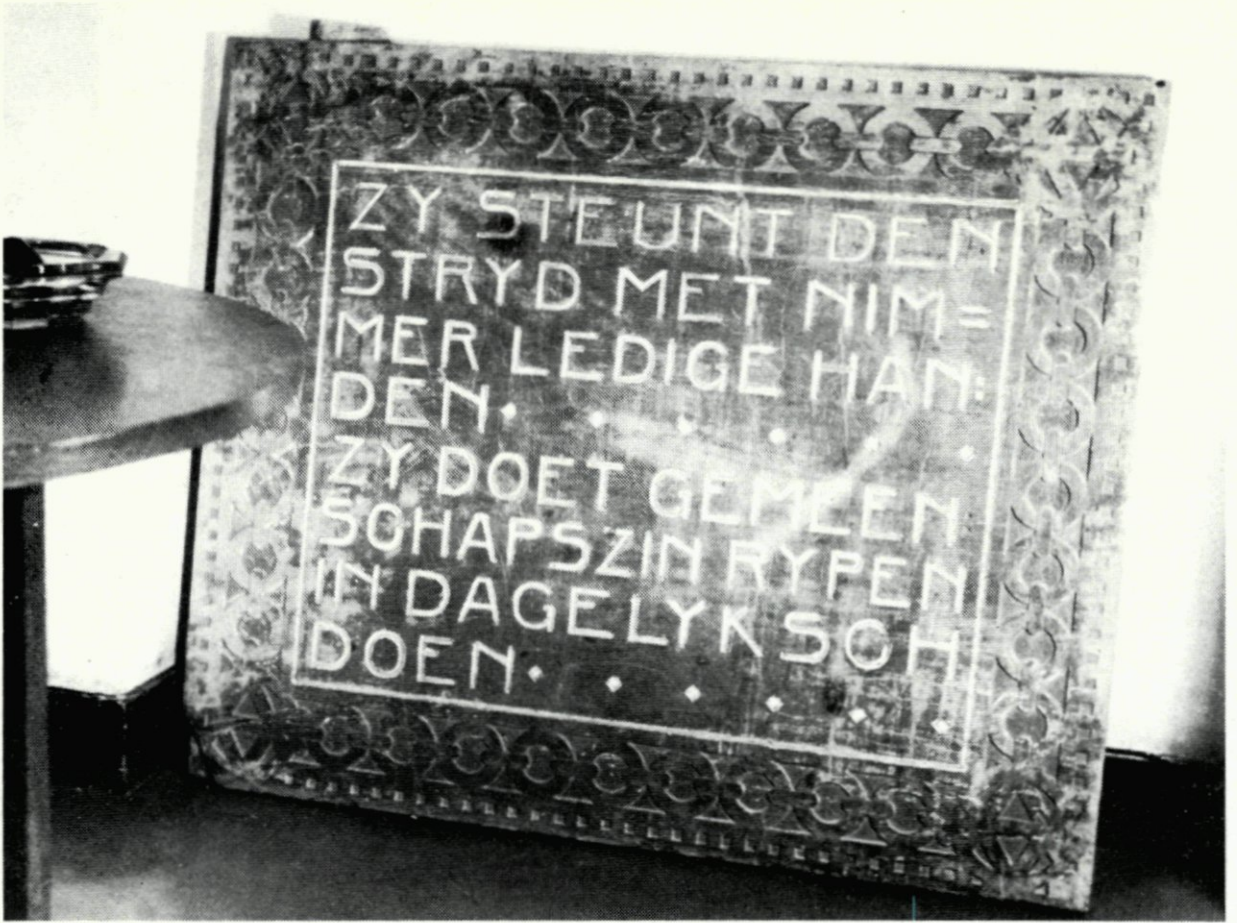
Directeur Van der Veen stichtte een afdeling propaganda, die de abonneewerving systematisch ter hand nam. Ook de advertentieafdeling werd versterkt. Dit scala van activiteiten moest wel tot succes leiden. In 1926 steeg het abonnementental met een sprong

68. Het bij het bombardement van Mei 1940 verwoeste gebouw van de Voorwaarts aan de Gedempte Slaak.

69. *Het enige wat na het bombardement van het Voorwaarts-gebouw gered kon worden: de uit 1906 daterende eerste steen met een tekst van Henriëtte Roland Holst.*

70. *Y. G. van der Veen.*

van 18.000 naar bijna 24.000. In 1927 naar 26.700. In 1929 32.050 en in 1931 werd met daverende feestelijkheden de 40.000 royaal gepasseerd. Hoe reageerde Het Rotterdamsch Nieuwsblad op de verschijning en groei van Voorwaarts? Naar ons oordeel totaal fout. De directie en redactie van deze krant konden weten, dat zij terecht of ten onrechte in brede kring van de bevolking als arbeiders-vijandig bekend stond. Velen spraken in die tijd over 'Tante Betje' als zij het Nieuwsblad bedoelden. In plaats van op tactische wijze deze kwade faam te doorbreken, werkte men die in de hand. Zo publiceerde het Nieuwsblad één of twee keer per week een advertentie, ondertekend door 'De politieke leugenaar', waarin de arbeidersbeweging en in het bijzonder Troelstra op de meest gemene en demagogische wijze werden aangevallen. Het was spoedig bekend, dat deze inferieure kopij door de redactie van het Nieuwsblad werd vervaardigd. De verontwaardiging over deze wijze van bestrijding was zo algemeen dat, als iemand in een gezelschap een onwaarschijnlijk of onwaar verhaal vertelde, men reageerde met: ach schei toch uit, politieke leugenaar. Bij het bereiken van de 40.000 abonnees op Voorwaarts publiceerde het Nieuwsblad een wat je noemt domme caricatuur. Het Nieuwsblad werd als een grote olifant en Voorwaarts als een klein kikkertje uitgebeeld met als onderschrift: 'In dromen kan een kikker een olifant verslaan, in werkelijkheid zal dat wel anders gaan'. De propaganda-afdeling van Voorwaarts reageerde prompt instemmend op deze beeldspraak, onder mededeling: 'Inderdaad de Voorwaarts-kikker is fris, kwaakt er lustig op los en gaat met sprongen vooruit'.

Het succes van Voorwaarts ontging de leiding van de S.D.A.P. en het N.V.V. niet. Sukkelde men in Amsterdam nu al meer dan 25 jaar met een verliesgevende krant en een geringe oplaat – Het Volk had in 10¹/₂ provincie, inclusief Amsterdam en Den Haag, in 1927 39.800 abonnees –, Voorwaarts telde in dat jaar alleen in Rotterdam en naaste omgeving 26.700 abonnees. Zij kon uit de gemaakte winst het bedrijf uitbreiden en moderniseren. De financiële positie van het Voorwaarts-bedrijf was in 1927 ook belangrijk versterkt door het aantrekken van het exploiteren, drukken en bezorgen van de Vara Radiogids. De oplaat van de Varagids passeerde met een sneltreinvaart de 100.000. Ook op deze wijze was de Vara in die tijd een grote steun voor krant en bedrijf, terwijl de Voorwaarts-agenten en -bezorgers vele duizenden leden-abonnees

voor de Vara wonnen.

Het Rotterdamse succes inspireerde dan ook de leiding tot be-
raadslagingen over de concentratie van de socialistische pers in
één vennootschap. Zelfstandige drukkerijen te Rotterdam, Am-
sterdam, Leeuwarden en Groningen zouden in deze vennootschap
opgaan. De oude getrouwe directeur Masereeuw stemde met deze
plannen in en besloot vrijwillig terug te treden. Zoals reeds eerder
gememoreerd, had hij 28 jaar voor zijn bedrijf gevochten. Wij her-
inneren ons met ontroering zijn laatste rede op het S.D.A.P.-con-
gres in 1927. Overtuigend toonde hij aan, dat Het Volk jaar in jaar
uit vele duizenden nieuwe abonnees won, waarvan de overgrote
meerderheid na korte tijd weer verdween. De vele mutaties dreig-
den soms de administratie in wanorde te brengen. Het Volk was
naar ons oordeel, voor een socialistische elite, een voortreffelijke
krant. Het was een proletarische N.R.C. en voor de gemiddelde
arbeider en zijn vrouw te zwaar op de hand. Er staat niets in die
krant, was de ontmoedigende kreet bij de abonnee-werving, vooral
van vrouwen. Zij bedoelden te zeggen, er staat niets in dat mij in-
teresseert. Het succes van Voorwaarts wekte bij een aantal Am-
sterdamse vrienden enige afgunst en wrevel. Een overeenkomst
tussen Het Volk en Voorwaarts voor wederzijdse nieuwsuitwissel-
ing werd verbroken. Beide partners beschuldigden elkaar van
deloyaliteit. Van der Veen hakte de knoop door en benoemde een
eigen man tot Amsterdams redacteur van Voorwaarts. En zo
prijkte er in de P. C. Hoofdstraat op een deur een groot bord 'Dag-
blad Voorwaarts Rotterdam, bijkantoor Amsterdam'. Men kan
zich de woede van vele Mokummers voorstellen.

Het was dus wel nodig hieraan een eind te maken. De congres-
sen van de S.D.A.P. en het N.V.V. besloten de vier drukkerijen
van de arbeidersbeweging en coöperatie, de twee socialistische
dagbladen, alsmede de boekhandel en uitgeverij Ontwikkeling in
één vennootschap onder te brengen en in Arnhem en Enschede
nieuwe drukkerijen te stichten. Y. G. van der Veen werd benoemd
tot algemeen directeur. Aangezien het buiten het kader van deze
beschouwing valt, de verdere ontwikkeling van de in 1927 opge-
richte N.V. De Arbeiderspers te schetsen, volstaan wij met vast te
stellen, dat de stichting van deze vennootschap het rechtstreeks
gevolg was van het journalistiek en commercieel succes van Voor-
waarts.

In 1931 werden het gebouwencomplex aan de Gedempte Slaak en het machinepark wederom belangrijk uitgebreid. Abonnementental, advertentie-omzet en handelsdrukkerij bleven zich gunstig ontwikkelen. Het exploitatie-resultaat liet niets te wensen over. Dit in tegenstelling met Amsterdam, zodat de Rotterdammers al spoedig honend opmerkten: 'Rotterdam verdient het geld en Amsterdam geeft het uit'. De grote uitbreiding van het bedrijf stelde zware eisen aan de financiering. Vakbonden namen voor flinke bedragen deel aan diverse obligatieleningen, waarvan de rente ieder jaar prompt werd betaald. Het is een sprookje, dat de 'rijke vakbonden' veel geld gaven aan de socialistische pers. Een unicum in de perswereld werd in 1930 een 3 % obligatielening, uitgeschreven onder de abonnees van de krant. Duizenden abonnees haalden hun bescheiden spaarpenningen van de Spaarbank en namen een obligatie van honderd tot duizend gulden. Deze lening bracht, let wel in 1930 aan het begin van de economische crisis, ruim één miljoen gulden op. Zij bewezen het daadwerkelijk: Voorwaarts was hun eigen krant.

Vanzelfsprekend baarden de crisisjaren 1929-40 ook Voorwaarts vele zorgen. De arbeidersstad Rotterdam werd door het werkloos zijn van tienduizenden stadgenoten ernstig getroffen, terwijl ook de industrie, handel, scheepvaart, middenstand en kleine zakenlieden het hard kregen te verduren. Voeg daarbij de opkomst van het nationaal-socialisme en het steeds slechter worden van de internationale verhoudingen, dan is het duidelijk, dat de redactie van de krant stof te over had voor felle of aangrijpende reportages en verslagen. In die moeilijke crisisjaren heeft Voorwaarts definitief haar voorname plaats in de rij van de Rotterdamse dagbladen veroverd. Behoudens een inzinking in de periode 1933-35, voor een deel het gevolg van het feit, dat de regering-Colijn, na de munitie op de Zeven Provinciën in de Indische wateren in januari 1933, de lezing van Het Volk en Voorwaarts had verboden voor militairen, steeg het abonnementental van jaar tot jaar.

Ontwikkeling abonnementental Voorwaarts

1931	40.982	1936	49.871
1932	46.928	1937	52.911
1933	42.616	1938	54.844
1934	39.099	1939	55.357
1935	35.279	1940	58.494

Op de basis van deze gunstige ontwikkeling werden plannen voor de verdere uitbreiding voorbereid. Op 10 mei 1940 werden ook deze plannen door het brute geweld van de meedogenloze agressor weggevaagd. Gelegen vlak bij de marinierskazerne op het Oostplein, het Maasstation en de bruggen, lag het Voorwaarts-bedrijf in de vuurlinie, werd het vrijwel iedere dag, dat de oorlog duurde, door bommen getroffen en tijdens de bombardementen van 14 mei voor het grootste deel vernietigd. Niets bleef over van Berlage's trotse arbeidersburcht. Alle straten en hofjes in de omgeving van de Slaak waren in één slag met de grond gelijk gemaakt. Tijdens het bombardement verbleven naast het personeel, dat bommen of geen bommen dag en nacht doorwerkte, honderden bewoners in de betonnen papierkelders van de krant. Het gebouw golfde onder het bomgeweld. Het aangrijpend verslag, dat directeur A. Scheffer van deze catastrofe maakte, is waard voor het nageslacht te worden bewaard. Met verbeten hardnekkigheid trachtte het personeel in het zwaar beschadigde restant van het bedrijf te redden wat er te redden was. Van drie beschadigde zetmachines maakte men één bruikbare. Vernielde persen werden gerevideerd. Beschadigd meubilair onder handen genomen en primitieve sanitaire voorzieningen getroffen. Geestelijk nog ingesteld op het leven in een vrij land, totaal verbijsterd over de catastrofe, die over hun stad was gekomen, had het personeel nog slechts één doel voor ogen: Voorwaarts moest zo snel mogelijk weer verschijnen. Volkomen begrijpelijk besepte het op dat moment nog niet, dat de verwoesting van het Voorwaarts-bedrijf als het ware het symbool was van de ondergang van de vrije pers en dat ook hun krant door de vijand zou worden misbruikt voor het vertrappen van beginselen waar Voorwaarts gedurende twintig jaar voor gestreden had. 21 juli 1940 benoemde de rijkscommissaris Seyss-Inquart de N.S.B.-er Rost van Tonningen tot bewindvoerder van het bedrijf en werd zijn rotgenoot Kerkmeester belast met de dagelijkse leiding. Dr. W. Drees, in de jaren dertig en veertig commissaris van de vennootschap, schrijft over deze rampspoedige periode in zijn boek 'Neerslag van een werkzaam leven': 'Het bedrijf kwam er financieel moeilijk voor te staan doordat vele abonnees bedankten en tenslotte kwam de directeur, IJ. G. van der Veen, zelfs zo ver dat hij zonder commissarissen in te lichten met de Duitsers in onderhandeling trad over subsidie voor de krant.

Hij wilde het bedrijf, dat hij had opgebouwd, redden en meende zo ook te kunnen voorkomen dat de leiding aan een nationaal-socialist zou worden toevertrouwd. Toen toch de NSB-er Rost van Tonningen door de Duitsers met zeggenschap over Het Volk (Voorwaarts en het bedrijf, H.v.K.) belast werd en een NSB-directeur werd benoemd, pleegde Van der Veen zelfmoord.'

Duizenden abonnees bedankten. Vanzelfsprekend aanvaardden de aandeelhouders van de krant, N.V.V. en S.D.A.P., alsmede de raad van commissarissen, geen enkele verantwoordelijkheid voor het commercieel en journalistiek wanbeleid tijdens de jaren 40-45. Zij waren door de bezetter van hun functie ontheven. Velen van hen vertoefden in gevangenis of concentratiekamp. Een aantal redacteuren weigerde onder Duitse- of N.S.B.-controle te werken.

Tijdens de bezetting werd in geheim beraad de herverschijning van de krant na de bevrijding voorbereid. Onder leiding van dr. W. Drees, J. van de Kieft en de op 10 mei 1940 afgetreden hoofdredacteur dr. H. B. Wiardi Beckman, de laatste tot het moment van zijn arrestatie, die hij niet overleefde, werden tal van maatregelen getroffen en leidinggevend personeel benoemd. Schrijver dezes werd reeds in 1942 belast met de taak op de dag van de bevrijding het restant van het Voorwaarts-bedrijf te bezetten, N.S.B.-ers en collaborateurs te ontslaan en door N.S.B.-ers of Duitsers ontslagen personeel in hun oude functies te herstellen. Zo snel mogelijk moest een krant onder de naam Het Vrije Volk, evenals in de rest van het land verschijnen. Voorwaarts was nl. krachtens een algemene lastgeving van de Nederlandse regering in ballingschap te Londen wegens collaboratie tot verboden krant verklaard. Toen begin september 1944 de opmars van de geallieerde troepen met grote snelheid onze grens bereikte, vertrokken wij in allerijl van Groningen naar Rotterdam, gewapend met een hoofdartikel van de nieuwe hoofdredacteur K. Voskuil, dat in het eerste nummer van Het Vrije Volk moest worden gepubliceerd. De ontwikkeling van de oorlogshandelingen dwong ons helaas dit artikel tot 5 mei 1945 te bewaren en met de Rotterdammers de beproevingen van de hongerwinter te doorstaan. Toen de definitieve ondergang van de stad in het voorjaar van 1945 onafwendbaar leek, stortte de Duitse furie ineen. Vrijdagavond 4 mei kwam het einde in zicht. Maandag 6 mei verschenen de eerste vrije kranten, een velletje papier op kwarto formaat, tweezijdig bedrukt. Trouw, Het Rotter-

dams Parool, De Waarheid, De Nieuwe Nederlander, De Rotterdammer, De Maasbode en leest best Voorwaarts werden de colporteurs uit de handen gerukt. De leeshonger was onvoorstelbaar groot. De grootste belangstelling van de burgerij ging, in die tijd volkomen begrijpelijk, uit naar de oud-illegale bladen De Waarheid, Het Parool en Trouw. Om deze reden trokken wij ons na een paar dagen uit de straatverkoop terug en kregen de bezorgers de opdracht de krant weer bij de abonnees thuis te bezorgen. Op last van het Militair Gezag werd de Rotterdamse editie van het C.P.N.-dagblad De Waarheid gedurende twee jaar in het Voorwaarts-bedrijf vervaardigd. Het Rotterdamsch Nieuwsblad was wegens verschijning na augustus 1943, krachtens de hierboven reeds gememoreerde lastgeving, verboden. De N.R.C. verscheen na 6 mei 1945 enige tijd met de kop 'Nationale Rotterdamsche Courant', doch veranderde spoedig weer het 'Nationale' in 'Nieuwe'. De plaats van het Dagblad van Rotterdam, dat na 5 mei 1945 niet meer verscheen, werd na enige tijd ingenomen door het Algemeen Dagblad, dat zich als landelijk ochtendblad presenteerde.

Nadat Voorwaarts vijf dagen tegen de bekende lastgeving van de regering in onder haar eigen naam was verschenen, kwam majoor Sikkema, namens het Militair Gezag, de verschijning van Voorwaarts officieel verbieden. De krant verscheen van die dag af onder de naam Het Vrije Volk.

Waarom hadden wij dit deel van de Londense lastgeving en de opdracht van de Amsterdamse Arbeiderspers-directie niet uitgevoerd? De reden was van sentimentele en emotionele aard. Tijdens de hongerwinter hadden wij diverse besprekingen met groepjes vertrouwde partijgenoten, die over de plannen werden ingelicht. Zij vonden alles goed en best, doch stonden erop, dat de naam Voorwaarts gehandhaafd zou blijven. Na veel gepraat zwichtten wij tenslotte voor de verzuchting van de veteraan Jan de Moor: 'Nou is Herreman ook al Amsterdammer geworden'. Zij kregen hun zin, waren er blij mee, zij hielden nog zoveel van de door hun moedig initiatief gestichte Voorwaarts. Na de bevrijding hadden zij het veel te druk met de wederopbouw van de beweging om zich over de naamsverandering op te winden.

Het besluit om de krant weer bij de abonnees thuis te bezorgen bleek een goed besluit. Binnen anderhalf jaar telde Voorwaarts bijna 100.000 abonnees en beschikte de krant over een uitstekend

functionerend propaganda- en bezorgerscorps. Naast aan een goed gerichte propaganda was dit succes vooral te danken aan de voortreffelijke groep journalisten, die de chef van de redactie Koos Aarse, gelukkig behouden teruggekeerd van een langdurig verblijf in een Duits concentratiekamp, wist te formeren. Tot deze groep behoorden o.a. de fijnzinnige Bertus Bruins, de veelzijdige en soms geniale Pierre Janssen, de literator Alfred Kossmann en de all-round sportdeskundige Zamora Vlietstra. In dit verband mag een van de opmerkelijkste prestaties van de Rotterdamse Vrije Volk-redactie niet onvermeld blijven. In het begin van de vijftiger jaren startte men met een dagelijkse 1-koloms rubriek 'Pieter Spreeuw'. Pieter verhaalde in eenvoudige klare taal over het wel en wee van de stad, de wederwaardigheden van mensen en dieren. Ook de kleine menselijke problemen en zorgen werden beschreven. De rubriek bleek een schot in de roos. Vele duizenden lezers schreven over hun zorgen en wensen. Hun brieven vingen stevast aan met: Beste Pieter. Een onderling solidair hulp- en dienstbetoon ontwikkelde zich stormenderhand. Aparte magazijnen moesten worden ingericht om de grote goederen- en artikelenstroom te herdistribueren. De Pieter Spreeuw-rubriek was gedurende vele jaren een groot succes, dat voor een deel te danken was aan de voortreffelijke journalistieke prestaties van de redacteur Jan Meyer.

Op sportgebied blijft de tocht van twee door Het Vrije Volk gecharterde oceaanstomers, de Waterman en De Grote Beer, die afgeladen met duizenden Feyenoord voetbalsupporters en uitgewuifd door tienduizenden Rijnmonders, hun Feyenoord in Lissabon gingen aanmoedigen, als een unieke propagandastunt voortleven.

Bracht de herverschijning van het Nieuwsblad in 1947 een verlies van slechts 5000 abonnees, na de normalisatie van de persverhoudingen in de Maasstad, het geleidelijk toenemen van de omvang van de dagbladen en het afnemen van de hevige leeshonger – er waren tal van gezinnen op vier of vijf dagbladen geabonneerd – is het met het abonnementental van de krant, behoudens enige incidentele geringe dalingen als gevolg van abonnementsprijsverhoging, steeds crescendo gegaan. De 100.000 was spoedig bereikt en de mars naar de 150.000 vorderde snel. Het Vrije Volk werd de grootste krant van Rotterdam en dus ontwikkelde de advertentie-omzet zich dienovereenkomstig. Ook de handelsdrukkerij zag haar klantenkring en omzet steeds stijgen.

Kort samengevat: het was een goed gesmeerd lopend bedrijf, dat steeds een behoorlijke winst opleverde. Dit snel groeiende bedrijf kon na 1945 niet blijvend in de puinhoop onderdak vinden. In 1948 werd de architect ir. J. J. M. Vegter opgedragen de plannen voor een nieuw gebouw te ontwerpen onder mededeling, dat het op de Slaak gevestigd bleef.

In 1954 werd op uitbundige wijze het nieuwe bedrijf geopend. Een feestkrant, groot 96 pagina's, verscheen. Het Prentenboek van Rotterdam haalde binnen één maand een oplaat van 75.000 exemplaren. Zo werkte men met succes verder.

Na 1965 bleek de ontwikkeling van de Nederlandse dagbladpers een ongunstige wending te nemen. De Maasbode verdween. Het Amsterdamse Algemeen Handelsblad en de Nieuwe Rotterdamse Courant moesten noodgedwongen fuseren. Trouw, De Rotterdammer, Het Rotterdams Parool en andere dagbladen raakten door diverse oorzaken eveneens in moeilijkheden. De advertentie-omzetten daalden door de televisie- en radioreclame, de abonnementsprijs kon de sterke kostenstijging niet opvangen. Ook Het Vrije Volk, dat in vier drukkerijen, Amsterdam, Rotterdam, Groningen en Arnhem werd vervaardigd, raakte diep in de rode cijfers zodat zeer ingrijpende maatregelen werden genomen.

Doordat de samensteller van dit historisch overzicht in juli 1963, na 38 dienstjaren, het bedrijf met pensioen verliet, acht hij zich niet in staat en bevoegd een geheel op feiten gefundeerd oordeel over het al of niet juist zijn van deze gigantische reorganisatie uit te spreken. Hij heeft ervaren dat zeer veel vrienden van de krant het diep geschokt hebben ondergaan. Wel staat voor hem vast, dat tot en met 1966 het Rotterdamse bedrijf, evenals alle jaren daarvoor, na een moeilijk begin goede financiële resultaten boekte en het abonnementental zich gunstig bleef ontwikkelen. Dit mooie resultaat leg ik in gedachten als een rode roos op de graven van de pioniers, die in 1916, arm aan kennis en geld doch rijk aan idealen, de strijd voor een grote Rotterdamse socialistische krant aangingen. Ondanks groot verdriet om hetgeen ook in Rotterdam reddeloos verloren ging, voelden wij het als een ereplicht hiervan in het openbaar te getuigen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

J. F. Ankersmit, Taak en plaats van de Sociaal-Democratische pers, 1936.

B. Bymolt, Arbeidersbeweging, 1894.

Dr. W. Drees en Paul van 't Veer, Neerslag van een werkzaam leven, 1972.

R. Peereboom, Het dagblad, 1948.

A. Pleysier, Van kaderblad tot grootste krant, 1950.

Jan Rotmans, 50 jaar coöperatief leven, 1954.

P. J. Troelstra, Gedenkschriften dl. 4, Storm, 1931.

W. H. Vliegen, Die onze kracht ontwaken deed dl. 1, 2 en 3, 1924-1938.

Dr. A. C. J. de Vrankrijker, Het wervende woord, 1950.

Jaarverslagen S.D.A.P. 1916 en 1918.

Notulen vergaderingen Partijbestuur S.D.A.P. over de periode 1916-1920.

Congresverslagen S.D.A.P. 1917 en 1919.

Het Volksweekblad over de periode 1916-1919.

Gedenkboek 25-jarig bestaan S.D.A.P., 1919.

Insider, Wie we zijn en wat we willen, 1950.

Met dank aan het Instituut voor Internationale sociale geschiedenis te Amsterdam.